

gledajmo kako su takva imena obrađena u našim starijim pravopisima.

Boranić u 1. izdanju svoga pravopisa iz 1921. ima to pravilo ovako prikazano:

„II. Izmjenjuju se završeci: 1. grč. -ios, lat. -ius i grč. -ion, lat. -ium (...)

b) ličnih vlastitih imena u -ije; na pr.

Livius: Livije, Ovidius: Ovidije

Mercurius: Merkurije, Vergilius: Vergilije.“

Iz toga jasno proizlazi da treba Ambrozije jer je lat. Ambrosius.

Cipra-Klaić u Hrvatskome pravopisu iz 1944. imaju to pravilo neodređeno, ali u rječniku imaju Ambrozije.

Zanimljivo je napomenuti da Boranić ima tako do 5. izdanja, od 5. do 7. u usputnom obliku, u 8. kao u 1. u 9. i 10. kao u 5. U drugima novijima pravopisima tih pravila obično nema jer to nije pravopisno nego jezično pitanje.

Stjepan Babić

OSVRTI

FONOLOŠKE MIJENE HRVATSKOGA JEZIKA

Milan Moguš: Povijesna fonologija hrvatskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 2010.

Povijesna fonologija hrvatskoga jezika Milana Moguša nastala je kao prošireno, izmijenjeno i dopunjeno izdanje Fonološkoga razvoja hrvatskoga jezika iz 1971. istoga autora. Po Fonološkom su razvoju hrvatskoga jezika učili Povijest hrvatskoga jezika brojni naraštaji studenata Hrvatskoga jezika i književnosti na hrvatskim i inozemnim sveučilištima, a kako je ta knjiga objelodanjena u samo jednom izdanju, novo je izdanje bilo prijeko potrebno, željno iščekivano i dobro došlo. Drugo izdanje Fonološkoga razvoja hrvatskoga jezika nije moglo biti u onom vremenu tiskano, o čemu svjedoči godina tiskanja, 1971. i ime hrvatskoga jezika u naslovu. Autor nije htio mijenjati ime hrvatskoga jezika, a u ono vrijeme sedamdesetih godina pa i kasnije, osamdesetih, knjige s hrvatskim jezikom u naslovu

nisu imale zeleno svjetlo za objelodanjivanje. Valja upozoriti da je prije objelodanjivanja Povijesne fonologije izišao preslik Fonološkoga razvoja u većem formatu da bi studenti mogli iz njega učiti.

Autor je u ovom novom izdanju koje je naslovio Povijesna fonologija hrvatskoga jezika proširio knjigu ne samo svojim novim spoznajama, nego i novim spoznajama svojih kolega. Knjiga je podijeljena na poglavlja: Predgovor ovom izdanju, Uvod, Dolazak u novu postojbinu i počeci hrvatske pismenosti, Vokalizam, Konsonantizam, Naglasak, Literatura, Kazalo pojmova.

Svaki se jezik vremenom mijenja. Promjene u jeziku moraju biti stupnjevite, one zahvaćaju u određenom razdoblju samo jedan jezični dio, istodobno supostoje stari i novi oblici da bi novi neprimjetno potisnuli stare. Promjene u jeziku moraju biti neprimjetne za govornika nekoga jezika, zamjena jedne jedinice drugom mora biti polagana da ne bi došlo do otežanoga prijenosa obavijesti. Knjiga Povijesna fonologija hrvatskoga jezika govori o sustavnoj mijeni hrvatskoga jezika na jednoj razini, fonološkoj. Autor s

pravom navodi riječi velikoga hrvatskoga jezikoslovca Stjepana Ivšića koji tvrdi da se bez poznavanja fonološkoga razvoja ne može zamisliti etimologija kao znanost, a ne može se ni spoznati razvoj morfologije ni razvoj sintakse.

Prvo poglavlje govori o vremenu dolaska Hrvata na novo područje „južno do Dunava i istočnih Alpa, poglavito na predjele rimske provincije Dalmacije i Liburnije, odnosno Panonije i dijelove rimskoga Ilirika“. Autor tvrdi da je prvotno ime Hrvata najvjerojatnije Hrvate. Upoznati smo s jezicima balkanskoga supstrata, ali i sudbinom hrvatskoga jezika kao nadolazećega jezika, tj. superstrata.

Hrvatski jezik u prvim početcima dolaska na nove prostore tijekom 6. i 7. st. nije se još jače razlikovao od jezika Hrvata u staroj (zakarpatskoj) postojbini, dakle bio je to praslavenski jezik. Taj se jezik počeo brže mijenjati u nekoliko idućih stoljeća, što se može zaključiti po tome što su se na području srednjovjekovne hrvatske države obrazovala tri narječja: čakavsko, štokavsko i kajkavsko. Iz ranoga razdoblja hrvatskoga jezika na novim prostorima nemamo mnogo podataka, osim iz stranih izvora. Naime, Hrvati su dolaskom na „prostor od Panonske nizine do Jadranskoga mora bili u početku ne samo nepismeni nego, i bespismeni“. Kad su Hrvati u 8. stoljeću prihvatili kršćansku vjeru, hrvatski su svjetovni i crkveni dostojanstvenici počeli pisati latinski. Ćirilometodski su tekstovi dopirali do Hrvata tek u drugoj polovici 9. stoljeća. Hrvatski su spomenici, pisani hrvatskim jezikom i hrvatskostaroslavenskim jezikom pisani najprije na glagoljici, a potom na ćirilici, a od 14. st. hrvatski se tekstovi pišu i na latinici. Spomenici u kojima se najbolje zrcali stari hrvatski jezik jesu pravni spomenici, „četverolist pravnoga sadržaja“, glagoljicom pisana Baščanska ploča, Vinodolski zakon, Istarski razvod i ćirili-

com pisana Povaljska listina. Ti su spomenici morali biti pisani tako da ih puk razumije. Primjeri za potkrjepu tumačenja fonoloških mijena u knjizi Milana Mogušića Povijesna fonologija hrvatskoga jezika uzimani su ih hrvatskih tekstova svih triju pisama, glagoljice, ćirilice i latinice.

Prvi dio fonološkoga povijesnoga pregleda započinje u Mogušićevoj knjizi opisom razvoja vokalnoga sustava. Autor kreće u opisu od praslavenskoga jezika jer, kao što je već rečeno, u prvim stoljećima dolaska u novu postojbinu, tijekom 6. i 7. stoljeća Hrvati su upotrebljavali još razmjerno jedinstven praslavenski jezik. Otvorničkim promjenama u hrvatskom jeziku koje su se događale od raspada praslavenskoga jezika do danas autor pristupa u ovoj knjizi na nov način. Upoznati smo sa sustavnim povijesnim slijedom razvoja, a autora posebno zaokuplja sudbina starih nosnika ϵ i σ , tzv. poluglasa $\bar{\epsilon}$ i $\bar{\sigma}$, otvornika y te odraza jata. Autor je u ovoj knjizi vokalnom razvoju pristupio na nov način, koristeći se već poznatim spoznajama, prihvaćajući nove poglede, ali i donoseći svoje nove spoznaje i poglede koji nam daju novu sliku razvoja hrvatskoga vokalnoga sustava.

U dijelu knjige koja govori o razvoju zatvorničkoga sustava autor započinje opis od praslavenskoga zakona otvorenih slogova i uspostave toga zakona pa do suvremenoga hrvatskoga zatvorničkoga sustava. U poglavlju o konsonantizmu govori se o pomicanju slogovne granice, metatezi likvida, jotaciji, palatalizacijama, a posebno se razmatra pojava fonema *f* i *dž* u hrvatskom sustavu.

Poglavlje pod naslovom Naglasak najprije tumači značenje naglasaka kao lingvističke kategorije. Upozorava se na sličnosti naglasaka s fonemom (oba su stjecište razlikovnih obilježja, kod fonema riječ je o fonološkim razlikovnim obilježjima, a kod naglasaka o prozodijskim razlikovnim obi-

lježjima), ali i o bitnim razlikama između fonema i naglasaka (fonološka su obilježja u samom fonemu „pa se bez veze na okolinu mogu definirati“, a prozodijska se obilježja „raspoznaju tek u okruženju, u slogu odnosno u slogovnome lancu kojemu pripadaju, ona su nerazdvojni dio toga lanca kao cjeline, a ne pojedinih njezinih dijelova“).¹ Budući da nema nositelja sloga i naglasaka bez vokala, povezanost je između vokala i naglasaka čvrsta. Ako u sustavu, primjerice, postoje dugi i kratki vokali, pa se dugi pokrate, sasvim je razumljivo da će se to odraziti na naglasak i da će se promijeniti dio naglasnoga sustava. Raspravu o povijesti hrvatskoga naglasnoga sustava valja početi opisom praslavenskoga sustava. Autor objašnjava zakonitosti koje su kroz (jezičnu) povijest dovele do suvremene hrvatske akcentuacije. Navodim njegovu rečenicu koja objašnjava poticaj za opis razvoja naglasnoga sustava:

„Postoji želja da se naglasne razlike shvate, da se, primjerice, zna zašto jedne imenice ženskoga roda imaju naglasak rība, druge žena, treće sūša, četvrte gláva. Ako cijelom našem naglasnom šarenilu, koje je već samo za sebe poseban studij, dodamo još potrebu slavista da upoznaju, bar u glavnim crtama, zakonitosti koje vladaju u drugim slavenskim jezicima, onda bi moglo biti jasno zašto je poznavanje osnovâ praslavenske akcentuacije toliko važno, gotovo uvjet za bilo koje jezikoslovno istraživanje.“

Opis razvoja hrvatskoga naglasnoga sustava kreće od triju praslavenskih naglasaka, cirkumfleksa, akuta i kratkoga preko pokrate akuta u starohrvatskom, pojave novoga praslavenskoga akuta i uspostave staroga hrvatskoga naglasnoga sustava s trima starim hrvatskim naglascima, „[˘]“, ^ˆ i [˙]. Razvoj ide od stare preko starije, novije pa sve do nove hrvatske akcentuacije s četirima standardnim

naglascima, [˘], ^ˆ, [˙], [˚]. (Nazivlje stara, starija, novija i nova akcentuacija navedeno je prema poznatoj klasifikaciji Milana Mogušā.) I poglavlje o naglasnom sustavu promijenjeno je, prošireno i dopunjeno novim autorovim spoznajama. Posebna je vrijednost knjige u tome što se na temelju teorijskih spoznaja o staroj hrvatskoj akcentuaciji u knjizi nalazi cjelovit tekst Bašćanske ploče s novim čitanjem (^ê kao ⁱ, ^y kao ⁱ, ^ę kao ^e) i naglascima staroga hrvatskoga naglasnoga sustava. Tako rasprava o razvoju hrvatskoga naglasnoga sustava nije samo mrtvo slovo na papiru. Autor o tom bitnom, vrijednom i posve novom dijelu knjige kaže:

„Ovakvom pročitanošću teksta Bašćanske ploče mogli bismo označiti dvoje: završetak pretpostavljačkoga razdoblja hrvatskoga jezika ⁱ, kao što je već rečeno, početak stvarnih spoznaja o tome jeziku. Istina naglasak, što sam ga ovdje označio jest također pretpostavka, ali pretpostavka za sasvim određene riječi hrvatskoga jezika na Ploči, a ne za bilo koje. Zato će se naš daljnji opis naglasnih promjena temeljiti na zapisanim riječima hrvatskoga jezika, unatoč činjenici da će taj opis biti pretpostavkom još dobrih pola milenija, sve do objave Kašićeve gramatike.“

Poznato je da je Bartol Kašić obilježivao naglaske u svojoj gramatici. Taj je način obilježivanja različit od današnjega, a autor tvrdi da je od Kašića naglasno znakovlje preuzeo Antun Mažuranić u 19. stoljeću. Budući da se radi o starom hrvatskom bilježenju znakovlja, navest ćemo ga i u ovom prikazu zajedno s njegovim značenjem: znak ^ˆ rabi Kašić za sadanji štokavski dugouzlazni naglasak, znak [˙] za sadanji dugosilazni naglasak (dakle upravo oprečno od suvremenoga bilježenja). Kratak naglašeni slog bilježi udvojenim slovima za suglasnike iza kratkoga otvornika (dobba). Događa se da Kašić ponekad rabi

¹ Svi su navodi iz knjige Povijesna fonologija hrvatskoga jezika.

znak za dugosilazni naglasak kada bismo očekivali akut i obrnuto. O takvu je Kašićevu bilježenju bilo različitih teorija. Neki su filolozi držali da Kašić i nema tronaglasni sustav, odnosno da ne poznaje akuta. Milan Moguš iznosi u knjizi *Povijesna fonologija* svoj pogled na navedenu Kašićevu „nedosljednost“. M. Moguš upozorava da je Kašićev sustav tronaglasni, upravo sustav s tri stara hrvatska naglasna na starim mjestima. Taj je sustav Kašić poznavao i znao ga je obilježiti naglascima. Međutim, kroz cijelu se Kašićevu gramatiku „provlače elementi jezične višestrukosti jer on ne piše gramatiku nekoga 'ilirskoga' dijalekta, nego onaj oblik jezika koji je »najbliži najboljemu«“. Dakle, on svjesno unosi i u akcentuaciju elemente iz različitih hrvatskih sustava jer „što god tko izabrao, ne mora značiti da je pogriješio“. Kašić nije nikada dao mogućnost izbora kod označavanja kratkoga naglašenoga vokala jer svi koji su se njegovom gramatikom koristili, u tome se nisu razlikovali. Razlikovali su se samo u uporabi akuta i dugosilaznoga naglasna. Takav način pogleda na uspostavu hrvatskoga književnoga jezika po kojemu u hrvatski književni jezik idu elementi različitih hrvatskih sustava nije nov i Kašić ga preuzima iz hrvatske pisane baštine. Mnogi su hrvatski pisci od prvih početaka hrvatske pismenosti imali takvu koncepciju hrvatskoga književnoga jezika, a neki su to i izriječno rekli, posebno u vezi s leksikom. Novo je, međutim, i u cijelosti prihvatljivo tumačenje Milana Moguša o Kašićevu bilježenju akuta i dugosilaznoga naglasna.

Poglavlje o naglasnom sustavu, a i cijeli povijesni razvoj autor završava novim hrvatskim naglasnim sustavom, odnosno objašnjava kako je do njega došlo.

Posebna je vrijednost knjige *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika* njezina jasnoća, preglednost, sustavnost. Riječ je o autorovu prepoznatljivu peru kada zamršene jezične (fonološke) odnose objašnjava jednostavno, logično i razumljivo. Govori to o izvrsnom znanstveniku koji poznaje predmet, ali i o dugoj profesorskoj praksi.

Upozorila bih još na jednu veliku vrijednost i po mom mišljenju veličinu knjige. Budući da je riječ na mnogo mjesta o različitim pristupima povijesnom razvoju, osobito u vokalizmu i akcentuaciji, Milan Moguš uvijek navodi svoja rješenja, ali i korektno navodi mišljenje drugih filologa, poštujući njihova rješenja. Takav pristup poštivanja i tuđih mišljenja, a istodobno čvrsta uvjerenost i obrana svojih, odlika je pravih znanstvenika i valja ju posebno istaknuti.

Povijesna fonologija hrvatskoga jezika nova je knjiga Milana Moguša premda je, kao što je već rečeno, u neku ruku izmijenjeno, prošireno i dopunjeno izdanje *Fonološkoga razvoja*. Naime, knjiga je obogaćena novim znanjima, suvremenim pogledima i pristupima fonološkom razvoju hrvatskoga jezika. Naraštaji studenata ne će više nabavljati preslike preslika stare knjige, a svi koji žele znati više o razvoju hrvatskoga jezikoslovlja, upravo fonologije, preporučujemo *Povijesnu fonologiju hrvatskoga jezika* jer će proučavajući ju saznati zakonitosti razvoja hrvatskoga fonološkoga sustava. Njegovati i poštovati svoj jezik znači dobro ga poznavati, ne samo njegovu sadašnjost, nego i prošlost. Autor knjige u uvodnom dijelu kaže: „Zato se hrvatski jezik u svojoj cjelini ne može promatrati ni upoznati ako se ne uzmu u obzir i promjene koje su u njemu nastale u tijeku stoljeća.“

Ljiljana Kolenić